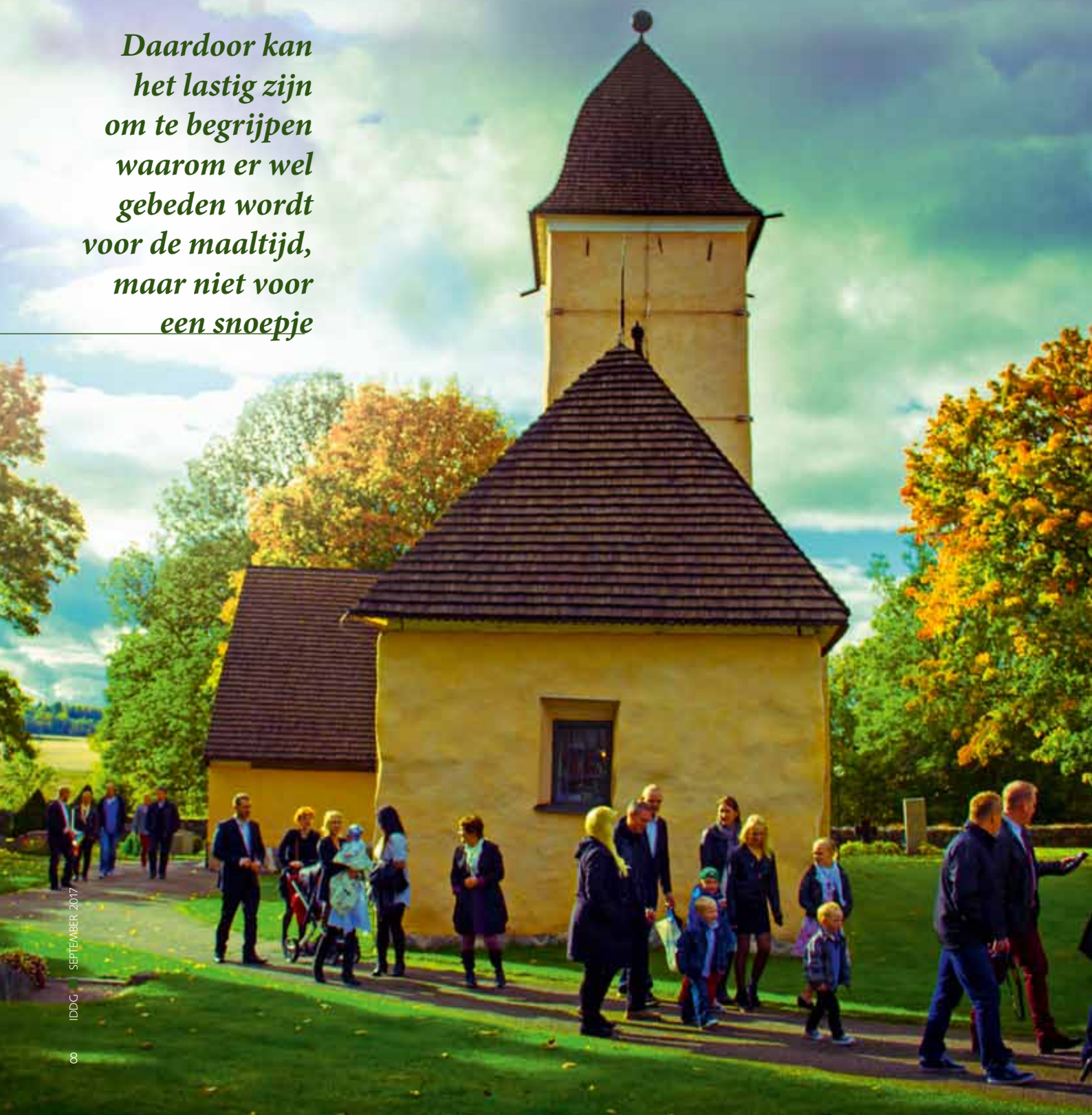

Thema

DR. HANNEKE SCHAAP-JONKER

Autisme en geloof: **beperkingen en uitdagingen**

*Daardoor kan
het lastig zijn
om te begrijpen
waarom er wel
gebeden wordt
voor de maaltijd,
maar niet voor
een snoepje*

Autisme is een ontwikkelingsstoornis die zich onder meer uit in beperkingen in het sociale domein. Relaties zijn vaak moeilijk voor mensen met autisme. Dit werkt door in de relatie tot God. In dit artikel wordt beschreven hoe autisme van invloed is op geloof en geloofsbeleving. Aan de hand van diverse cognitief-psychologische hypothesen ter verklaring van autisme, komen onderzoeksresultaten rond autisme en godsbeeld ter sprake en worden uitdagingen voor de omgeving samengevat met de vraag: 'Mag het ook anders?'

rond rationeel geloven

Theory of mind

Autismespectrumstoornissen (ASS) komen voor bij 0,6 tot 1% van de bevolking en worden op gedragsniveau onder meer gekenmerkt door beperkingen in de sociale communicatie en interactie, alsook door repetitief gedrag en specifieke interesses. Over verstoringen op het cognitief-psychologische niveau zijn verschillende hypothesen geformuleerd. Een belangrijke hypothese gaat over de Theory of mind (ToM), het denken over denken op grond waarvan inlevingsvermogen en het verplaatsen in de ander mogelijk is (Baron-Cohen, 1995). Een vertraagde ontwikkeling (van ToM) hangt samen met een beperkt vermogen om het denken en voelen van zichzelf en anderen te begrijpen. In relatie tot God kan dit een belemmerende rol spelen. Immers, hoe moet je precies denken over de intenties, gevoelens of gedachten van God? Hoe weet je wat God wil of vraagt? En hoe kun je Bijbelgedeelten begrijpen die een beroep doen op je ToM – zoals het verhaal van de jaloezige broers van Jozef (Genesis 37) of de teleurgestelde oudste zoon in de gelijkenis (Lukas 15)? Een van de kernen van het christelijk geloof, namelijk de verlossingsdaad van Jezus aan het kruis, is eveneens lastig als je ToM beperkt is: waarom Jezus dit wilde doen en waarom dat nodig was, vraagt nadenken vanuit verschillende perspectieven en reflecteren op de 'binnenwereld' van jezelf en de ander.

Centrale coherentie

Volgens een tweede cognitieve theorie zijn mensen met ASS beperkt of slechts met moeite in staat om afzonderlijke elementen te integreren tot een betekenisvol geheel, wat centrale coherentie wordt genoemd (Plaisted e.a. 2003). Omdat men voornamelijk losse details waarneemt en het moeilijk is overeenkomsten en verschillen tussen situaties te ontdekken, hechten mensen met ASS aan vaste patronen en duidelijkheid. Op gedragsniveau kan

■ **Dr. Hanneke Schaap-Jonker** is psycholoog en theoloog en werkt als rector van het Kennisinstituut Christelijke GGZ, dat onderdeel is van Eleos en De Hoop ggz.

zich dat uit in rigide gedrag, weerstand tegen veranderingen en beperkingen in verbeelding. Op geloofsgebied kan sprake zijn van moeite met het vormen van geïntegreerde representaties van God. Ook in geloofspraktijken als het lezen van de Bijbel kan moeite met het leggen van betekenisvolle verbanden een obstakel vormen: de belofte, aansporing of les uit een eeuwenoude tekst losmaken van de situatie toen en verbinden met je eigen leven nu ('zoals God toen aan Mozes beloofde om erbij te zijn,

zo is Hij dat nog steeds, want God verandert niet') is soms een onmogelijke opgave. Dit geldt ook voor het toepassen van de boodschap van een preek op het eigen leven.

'Andere gelovigen zeggen dat de Bijbel hun leidraad is, maar voor mij is het een bak vol feiten. Ik hoor niet bij de Israëlieten, gelijkenissen snap ik niet, wat heeft het met mij te maken?'

Moeite met het leggen van verbanden leidt vaak tot onder- of overgeneraliseren. Daardoor kan het voor een kind (of volwassene) lastig zijn om te begrijpen waarom er wel geboden wordt voor de maaltijd, maar niet voor een snoepje. Wanneer het kader ontbreekt, is het moeilijk om de verbinding te leggen tussen aspecten van geloven en het eigen leven. Het is dan ook niet vreemd dat iemand met ASS zich in zijn of haar geloofsbeleving vaak 'anders' voelt, temeer omdat godsdienst en spiritualiteit ook te maken hebben met de ervaring van een betekenisvol geheel en het deel zijn van een groter geheel.

Executieve functies

ASS kan ook samengaan met problemen rond de executieve functies. Plannen, organiseren, het aanpassen van strategieën, impulscontrole en zelfmonitoring worden problematisch, wat zich kan doorvertalen in het geloofsleven.

Op tijd in de kerk komen kan bijvoorbeeld een hele opgave zijn, zeker als je niet goed kunt kiezen welke kleding je gaat aantrekken en de volgorde van aankleden ook iets is waar je flink bij moet nadenken.

Godsbeeld

'Ik snap mensen niet, ik weet niet wat ze willen, het lijkt of ik alles verkeerd doe. Hoe moet ik dan weten wat God van me verlangt? Voor Hem doe ik het vast ook niet goed...'

ASS heeft ook gevolgen voor de inhoud van wat mensen geloven en de manier waarop ze God zien en ervaren. De godsrepresentatie of het godsbeeld vormt

**Met name
wanneer iemand
meer beperkingen
ervoer in het
sociale domein,
werden meer
angstgevoelens
richting God
gerapporteerd
en werd God
vaker gezien
als heersend of
straffend**

een kernaspect hiervan en geeft zicht op de persoonlijke betekenis die God voor iemand heeft. Het godsbeeld omvat zowel een affectieve als cognitieve dimensie. Op affectief niveau gaat het om het emotionele verstaan van God en om subjectieve ervaringen met betrekking tot God.

Deze dimensie van het godsbeeld ontwikkelt zich in een relationeel proces, waarin ouders en belangrijke anderen een rol spelen: vroege ervaringen in relatie tot belangrijke anderen leiden tot een kenmerkende manier van je verhouden tot de wereld om je heen, en dit raakt ook de verhouding tot God. De cognitieve dimensie heeft

een meer rationeel en objectief karakter en is gebaseerd op wat iemand leert over God in propositionele termen. Dit houdt verband met de leer over God die aanwezig is in de sociale context en de godsdienstige omgeving. Als relationeel proces met affectieve en cognitieve aspecten maakt het godsbeeld echter gebruik van psychische processen die beperkt zijn bij personen met ASS. Zo kunnen moeiten in sociale relaties doorwerken in relatie tot God. Moete om zich abstracte concepten en begrippen uit de geloofsleer en geloofstraditie eigen te maken werkt eveneens belemmerend bij het zicht krijgen op wie God is en voor jou wil zijn. Resultaten uit empirisch onderzoek bevestigen dit (Schaap-Jonker, Schothorst-van Roekel, & Sizoo, 2012; Schaap-Jonker, Sizoo, Schothorst-van Roekel & Corveleyn, 2013). Mensen met ASS rapporteren minder positieve en meer negatieve kenmerken in

hun godsbeeld dan mensen zonder ASS. Naarmate de respondenten van meer autistische kenmerken melding maakten, ervoeren zij meer angst en boosheid ten opzichte van God en minder positieve gevoelens. Met name wanneer iemand meer beperkingen ervoer in het sociale domein, werden meer angstgevoelens richting God gerapporteerd en werd God vaker gezien als heersend of straffend. Deze angst voor God werd met name gekleurd door onzekerheid. Daarnaast voelden mensen met ASS met een bevindelijk-gereformeerde achtergrond zich eveneens meer angstig in relatie tot God, maar deze angst hing vooral samen met schuldgevoelens. Echter, naarmate geloof belangrijker was voor mensen met ASS werd hun godsbeeld meer gekenmerkt door positieve gevoelens in relatie tot God en werd God meer als ondersteunend gezien. Recent onderzoek onder een bredere doelgroep bevestigt het eerder gevonden beeld: bij mensen met ASS is vaak sprake van een autisme-gerelateerde angst die zich centreert rond onzekerheid en een extrapolatie lijkt van angst in het sociale domein. Daarnaast is bij deze groep sprake van een kerk-gerelateerde angst die met name met schuld te maken heeft.

Mag het anders?

Uitdagingen voor de omgeving

'Ik heb ook gevoelens, maar ik uit ze anders.

Ik kan niets met God ervaren en met aanbiddingsmuziek. God lijkt zo ver weg. Ik wil Hem dienen maar ik weet niet hoe dat concreet moet, help me alsjeblieft.'

Mensen met autisme voelen zich vaak anders in hun manier van geloven, en kunnen zich daardoor eenzaam voelen in geloofsgemeenschappen. Ze ervaren meer afstand tot God omdat binnen geloofsgemeenschappen vaak de nadruk ligt op het relationele aspect van geloven, en weten soms niet hoe ze geloof concreet vorm moeten geven. Hierdoor kan geloven een angstige worsteling worden. Voor de omgeving en geloofsgemeenschap liggen hier belangrijke uitdagingen. De eerste is wel dat zij mensen met ASS aanvaarden zoals ze zijn. Iemand met ASS hoeft zich niet te blijven vergelijken met mensen zonder ASS en zijn best doen om zich aan te passen. Juist waar het Evangelie de bron is van waaruit wij leven en waar de regels van Gods Koninkrijk gelden in plaats van menselijke maatstaven, is er ruimte om te leven met gebrokenheid, kwetsbaarheid en beperkingen. Implicatie hiervan is dat geloven ook anders mag – op een manier die past bij ASS.

Een tweede uitdaging is dan ook om samen op zoek te gaan naar andere manieren van geloven, waarbij accenten anders gelegd worden. Als bijvoorbeeld

'relatie' een problematisch woord is, dat een te groot beroep doet op het gevoelsleven, kan het goed zijn om andere taal te gebruiken wanneer de relatie met God ter sprake komt. Een woord als 'verbond', meer rationeel ingevuld als een overeenkomst met wederzijdse beloften en afspraken, kan dan beter passen. Over het algemeen zal voor mensen met ASS geloven meer rationeel en praktisch gestalte krijgen dan emotioneel. Het is goed om samen te zoeken naar taal die hierbij past.

'Geloven is voor mij dat ik weet dat ik God absoluut, absoluut, absoluut nodig heb.'

Een derde uitdaging is om metaforen en abstracte begrippen in de geloofscommunicatie concrete invulling te geven. Wat is vergeving? Wat betekent dit concreet? Wat bedoelen we met een woord als Advent? Waarom wordt God Vader genoemd ('Dat is toch onzin, want ik heb toch gewoon mijn eigen vader?'). Gesprek hierover kan van grote waarde zijn.

In de vierde plaats ligt er een uitdaging om geloven praktisch te maken en ruimte te geven aan het 'doen'.

'Als mijn ouders bij me op bezoek komen, ga ik meestal met ze een kop koffie drinken in de stad. Dan trakteer ik hen op appelgebak.'

Voor iemand met ASS kan het uiten van liefde in interpersoonlijke relaties al een hele opgave zijn. Het liefhebben van God, die je niet kunt zien zoals een medemens, en daar uiting aan geven, is dan nog ingewikkelder. Zoals je waardering en liefde kunt communiceren door

koffie met appelgebak in interpersoonlijke relaties, kan dit op een vergelijkbare manier in relatie tot God. Niet voor niks spreekt de Bijbel ook over het 'dienen' van God. Dienstbaar zijn in de kerk kan een manier zijn om daaraan gestalte te geven, en meedenken over concrete invullingen hiervan is een uitdaging voor de omgeving.

Tenslotte is wederkerigheid een belangrijke uitdaging bij autisme en geloof. De omgeving van mensen met ASS mag zich dan ook laten verrijken door mensen met ASS en hun specifieke manier van geloven. Mensen met ASS hebben dus zeker 'iets te bieden'! Zo kan iemand met ASS, die zeer trouw is in de dagelijkse stille tijd en in taken binnen de kerk, en van wie het leven gekenmerkt wordt door oprechtheid, mensen zonder ASS inspireren en motiveren. Dat geloven ook anders mag, kan voor iedereen ontspanning geven! ■

Juist waar het Evangelie de bron is van waaruit wij leven en waar de regels van Gods Koninkrijk gelden in plaats van menselijke maatstaven, is er ruimte om te leven met gebrokenheid, kwetsbaarheid en beperkingen

